

László Attila

RÉGÉSZETI MONOGRÁFIA AZ ERŐSDI KULTÚRÁRÓL SZTÁNCSUJ SÁNDOR JÓZSEF KÖNYVÉNEK BEMUTATÓJA

A Székely Nemzeti Múzeum kutatási programjának keretében, a Kovászna Megyei Önkormányzat támogatásával 2016 elején hagyta el a nyomdát Sztáncsuj Sándor József, a múzeum fiatal régész-múzeológusának a szakirodalomban régi hiányt betöltő könyve: *Grupul cultural Ariușd pe teritoriul Transilvaniei -- The Ariușd Group in Transilvania* [Az erdélyi Erősd kultúra-csoport]. Editura Mega, Cluj, 2015, 593 p. (351 p. szöveg + 2 térkép + CCXXXVI képes tábla).

A könyv bemutatójára nemzetközi közönség előtt került sor először: a munkát e sorok írója méltatta 2016. április 21-én, a berlini Német Régészeti Intézet Eurázsia-Részlege (Eurasien-Abteilung des Deutschen Archäologischen Instituts) és a Román Akadémia Iași Régészeti Intézete szervezésében Iași-ban (Jászvásár) megrendezett *Cucuteni-Kultur und ihre südlichen Nachbarn im 5. Jt.v. Chr. c.* kollokvium keretében. Másnap, április 22-én, a könyv kiadását támogató és a szerző munkásságának tudományos háttérrel biztosító intézmény, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum dísztermében volt alkalom, hogy méltassam Sztáncsuj Sándor könyvét városának közönsége előtt. A dolgok szerencsés egybeesése folytán (mert ki tagadhatná: *habent sua fata libelli...*), Raczky Pál professzor és munkatársainak meghívására május 5-én Sztáncsuj Sándor előadást tarthatott az erődsdi kultúráról a Budapesti ELTE BTK Régészettudományi Intézetében (melynek egykoron maga is diákja volt), s e sorok írójának jutott a megtisztelő feladat, hogy bemutassa az előadót és munkásságát, kitérve természetesen frissen megjelent könyvére is.

Az alábbiakban közreadom a sepsiszentgyörgyi könyvbemutató magyar elhangzott szöveg, valamint a iași-i kollokvium keretében tartott német nyelvű prezentáció szerkesztett változatát.

Hölgyeim és Uraim!

Örömmel teszek eleget a Székely Nemzeti Múzeum, s személy szerint Vargha Mihály Igazgató Úr megtisztelő felkérésének, hogy méltassam az Intézmény fiatal munkatársa, dr. Sztáncsuj Sándor József nemrégiben megjelent könyvét a Székelyföld legnevezetesebb őskori kultúrájáról, a Kr.e. 5. évezred második felében virágkorát élő erődsdi műveltségéről. Minden, egy-egy szakterületet újabb adatokkal, értelmezésekkel gazdagító könyv tudományos esemény-számba megy, s különösen igaz ez akkor, ha valóban fontos, hézagpótló, régóta várt munka kerül az olvasók kezébe. Ilyen munka a Sztáncsuj Sándor könyve is. Ahhoz, hogy megértsük, miért is jelentős az itt bemutatandó kötet, vessünk egy pillantást az erődsdi kultúra kutatásának történetére.

Az erődsdi őstelep Erdély, de azt is mondhatni, az Olt völgyétől a Dnyeper medencéjéig terjedő egész Erősd-Cucuteni-Tripoje művelődési kör egyik legregebben ismert régészeti lelőhelye. A 20. sz. folyamán híressé vált Tyiszk-hegyi lelőhelyről 1865 óta tudunk, 1869-ben pedig már Orbán Balázs is említi *A Székelyföld leírása c.* munkájában. A rendszeres régészeti ástásokat megelőző időszakban helyi régiség gyűjtők (Benkő András, Csulak Zsigmond) mellett Julius Teutsch brassói amatőr régész kutatott a településen és az erősdivel rokon barcasági lelőhelyeken (Botfalu, Szászhermány, Barcaföldvár). Az ő tevékenységének és neves budapesti, bécsi és berlini szaklapokban megjelent publikációinak köszönhetően váltak ismertté Európa-szerte a 20. század első évtizedében a délkelet-erdélyi festett kerámiás kultúra emlékei, amelyek felkeltették a kor olyan neves régészeinek érdeklődését, mint Hubert Schmidt, Gustaf Kossinna, Paul Reinecke. E késő-neolitikus (kő-réz-kori) kultúra rendszeres kutatásának kezdeti a Székely Nemzeti Múzeum egykori őr, László Ferenc munkásságához és mindennek előtt 1907-ben megkezdett, Erősdön és más Háromszék-vármegyei településeken végzett ásatásaihoz fűződik (a kérdésről lásd: László Ferenc, *Táj és tudomány. Válogatott írások*. Bukarest, Kriterion, 1978, László Attila gondozásában, Debreczy Sándor, Gazda Klára, Kovács Sándor, ifj. László Ferenc és László Attila bevezető

tanulmányaival; a könyv új, bővített kiadása előkészületben). Néhány éves intenzív kutatómunka eredményeképpen László Ferencnek 1911-ben sikerült közreadnia első összefoglaló tanulmányát, amelyben már több, mint 20 Felső-Olt-menti erősi jellegű festett kerámiás település adatai alapján számolható be a kultúra jellegzetességeiről (*Háromszék vármegyei praemykenaei jellegű telepek*. Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából, II, Kolozsvár, 1911, 175-259). Az I. Világháború és következményei nem kedveztek a kutatások folytatásának és hosszú időre megszakították nemcsak az ásatásokat, hanem az addig feltárt régészeti leletanyag közzétételét is. László úgy tervezte, hogy három részes monografikus tanulmányban teszi közzé az erősi ásatások eredményeit, ám ebből csak az első jelent meg, egy mintegy 150 oldalas, fényképekkel és rajzokkal gazdagon dokumentált dolgozat, amely tartalmazza az őstelep általános leírását, bemutatja a rétegtani viszonyokat és a különböző, feltárt építményeket (erődítések, házak, kemencék, tűzhelyek stb., lásd: *Ásatások az erősi őstelepen, 1907-1913*. Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából, V. 1914, 279-417). László Ferencnek csak több, mint egy évtizedes megszakítás után, 1924-1925-ben sikerült újrakezdenie régészeti kutatásait, olyan tekintélyes támogatók segítségével, mint a Román Akadémia akkori főtitkára, Vasile Pârvan, és a neves brit régész-professzor, V. Gordon Childe, akik felismerték az erdélyi magyar archeológus munkásságának jelentőségét. László 1925-ben bekövetkezett váratlan halála azonban véglegesen megghiúsította terveit, véget vetett a román és a nemzetközi tudományos világgal épp csak kibontakozó ígéretes együttműködésnek. Az említett monografikus feldolgozás tervéből még megvalósulhatott egy részletes tanulmány az erősi edények típusairól, ami azonban csak László Ferenc halála után jelent meg, francia nyelven, a V. Pârvan által alapított *Dacia* c. szakfolyóirat első kötetében (*Les types de vases peints d'Ariuşd/Erösd*. Dacia I, 1924/1927, 1-27. A cikk eredeti, magyar nyelvű szövege: *Az erősi edények típusai*. Dolgozatok, Új Sorozat, II, Kolozsvár, 2007, 31-48, László Attila bevezető tanulmányával, uo., p. 5-30). László Ferenc azonban már nem fejezhette be azt a monográfiát, amelynek Richard Rudolf Schmidt professzor és fiatalabb munkatársa, az erdélyi származású Hans Reinert kezdeményezésére *Die neolithische Station von Erösd (Ariuşd)* címen kellett volna megjelennie Németországban, a Tübingeni Egyetem *Veröffentlichungen des Urgeschichtlichen Forschungsinstituts* című kiadvány-sorozatában. Az erősi, oltszemi és más ásatásai eredményeinek jelentős része hasonlóképpen mindmáig közöletlen maradt.

László kutatásainak jelentőségét a korabeli európai régészetben mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy V. Gordon Childe az európai civilizáció kezdeteiről írott, 1925-ben megjelent munkájában külön fejezetet szentelt a Felső-Olt vidéke erősi jellegű festett kerámiás kultúrájának (*The Dawn of European Civilisation*, London, 1925, p. 130-135: *Oltenian Culture*).

A délkelet-erdélyi régészeti kutatások csak a Második Világháború utáni években terebélyesedtek ki ismét, a sepsiszentgyörgyi, marosvásárhelyi, székelyudvarhelyi, csikszeredai és székelykeresztúri múzeum munkatársainak tevékenysége, és mindenek előtt Székely Zoltán munkássága révén, aki 1947 és 1990 között a hivatalosan különböző neveket viselő Székely Nemzeti Múzeum igazgatója volt. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy összehasonlítva a moldvai Cucuteni-kultúra lelőhelyein végzett nagyméretű ásatásokkal, nem egyszer teljes telepfeltárásokkal és az azokat követő monografikus publikációkkal (pl. Cucuteni, Drăguşeni, Hăbăşeşti, Izvoare, Târpeşti, Truşeşti), az erősi kultúra lelőhelyein végzett kutatások többnyire csak terepbejárásokra, kisebb méretű mentő- és próbaásatásokra korlátozódtak. Ezeknek a kutatásoknak az eredményeit általában csak rövid ásatási jelentések és kisebb cikkek-tanulmányok formájában közölték. A kutatás nagy várakozással tekintett az erősi ásatások újrakezdésére, amire – több, mint negyven éves megszakítás után – 1968-ban került sor Ion Nestor professzor vezetésével, a Román Akadémia Bukaresti Régészeti Intézete és a Székely Nemzeti Múzeum együttműködése révén. Ezeknek a nagyobb méretű, kisebb megszakításokkal 1986-ig (1975-től Eugenia Zaharia és Székely Zoltán vezetésével) végzett ásatásoknak az eredményeit is csak részben közölték. Ugyanez elmondható a málnásfürdői, csikpálfalvi és oltszemi ásatásokról is, hogy csak az utóbbi évtizedek fontosabb feltárásait említsük.

Végső soron megállapítható, hogy ha a 20. sz. első évtizedeiben, Hubert Schmidt monográfiájának megjelenéséig (*Cucuteni in der Oberen Moldau, Rumänien*, Berlin-Leipzig, 1932), a délkelet-erdélyi leletek voltak Európa-szerte a legismertebbek az Erösd-Cucuteni kultúra egész elterjedési területéről, az 1930-as évekkel kezdődően a kultúra erdélyi ágának a kutatása mind a mai napig messze elmaradt a Cucuteni-Tripolje művelődésre vonatkozó, a Kárpátokon kívüli régiókban folytatott kutatások és publikációs tevékenység mögött. Ezzel is magyarázhatók azok a hiányos információk, sőt téves adatok, amelyek a délkelet-erdélyi lelőhelyekkel és leletekkel kapcsolatban minduntalan felbukkannak a szakirodalomban, különösen az Erösd-Cucuteni-Tripolje művelődési körre vonatkozó általános munkákban

(összefoglalók, repertóriumok, enciklopédiák, kiállítási katalógusok).

Mindezek figyelembe vételével alig kell bizonyítanunk egy olyan hiánypótló, összefoglaló munka szükségességét, amelyik bemutatja az Erősd-Cucuteni kultúra erdélyi ágára vonatkozó kutatások mai állását.

Ezeknek az elvárásoknak felel meg Sztáncsuj Sándor József könyve. A szerző alapos felkészültségű, szakképzett régész. Tanulmányait a Budapesti ELTE BTK Régészettudományi Intézete ősrégészeti szakán végezte, 1996 és 2002 között. Szakdolgozatában a László Ferenc 1913. évi erődsdi ásatásaiból származó, a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében található leletanyagot dolgozta fel, kutatómunkájának fontosabb eredményeit magas tanulmányban foglalta össze (*A Cucuteni-Erősd kultúra leletei a Magyar Nemzeti Múzeumban*. Communicationes Archaeologicae Hungariae, 2003, 31-66). Egyetemi tanulmányainak befejezése után visszatért szülővárosába, Sepsiszentgyörgyre, ahol 2002-től a Székely Nemzeti Múzeum régész-múzeológusaként dolgozik. 2006-ban a Iași-i Alexandru Ioan Cuza Tudományegyetem doktorandusza lett, ahol az Erősd-kultúráról írott (az itt tárgyalt könyv alapjául szolgáló) disszertációjának sikeres megvédelem után 2011-ben elnyerte a doktori (PhD) címet. Az elmúlt másfél évtizedben Sztáncsuj Sándor József nemzedékének egyik legkiválóbban képzett, elismert régészévé vált. Az igen szűkös anyagi lehetőségek közepette is sikerült terepbejárásokat és kisebb ásatásokat végeznie Kovászna, Hargita és Maros megye néhány jelentős régészeti lelőhelyén (Kisborosnyó, Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy, Székelyszáldobos stb.), amihez hozzátehetjük, mint távlati kutatási projektet, az e sorok írójától 1989-ben abbahagyott málnásfürdői ásatások 2014-ben történt újrafelvetelét. Lelkiismeretesen kivette-kiveszi részét a Múzeum mindennapi munkájából, külön érdeme a régészeti raktár és alapkiállítás rendbetételéhez való hozzájárulása, valamint olyan sikeres időszak kiállítások szervezése, mint az erődsdi ásatások megkezdésének 100. évfordulója alkalmából rendezett „7000 év a Tyiszk-hegyen”. Mindezekon túl, hozzálátott a múzeum régebbi anyagainak, mindenek előtt az erődsdi ásatásokból származó leletek feldolgozásának, közlésének (lásd, pl.: *Az erődsdi kora rézkori kincslelet*. Dolgozatok, ÚS, II, 1907, 49-66). Kutatói munkásságát jól tükrözik a hazai és külföldi szaklapokban, kiadványokban publikált cikkei, tanulmányai, régészeti konferenciákon elhangzott előadásai. Jó érzés tudni, hogy több évtized után a Székely Nemzeti Múzeumnak ismét van szakavatott, az őskor, s jelesen a délkelet-erdélyi festett kerámiás kultúra kutatásának elkötelezett régésze.

Sztáncsuj Sándor itt tárgyalt régészeti monográfiájának dokumentációs bázisát az erődsdi jellegű lelőhelyek és leletek részletes adattára (*Corpus*) képezi. A szerző minden egyes lelőhelyet ellenőrzött a terepen és modern műszerekkel (GPS) meghatározta azok pontos földrajzi helyzetét, bemérte kiterjedését és térképre vitte az adatokat. Fáradságos munkájával sikerült kiigazítania számos, különösen a román nyelvű szakirodalomban elterjedt téves (pl. a valóságban nem létező „lelőhelyekre”, vagy a lelőhelyek fekvését meghatározó magyar határnevekre vonatkozó) információt. A könyv hiven tükrözi a kutatások mai állását, hivatkozással mind az elődök eredményeire, mind a szerző személyes hozzájárulására. A kötet jól felépített fejezeteiben bemutatja az erődsdi kultúra minden fontos aspektusát, kezdve a településhálózattal és a települések szerkezetével, az építkezésekkel s folytatva a régészeti leletek különböző kategóriáival (edények és egyéb, égetett agyag-, kő-, csont- és fémtárgyak). Külön fejezetekben foglalkozik a szerző a gazdaságra, társadalomra és a szellemi életre vonatkozó adatok elemzésével. Befejezésként kifejti a tanulmányozott kultúra belső fejlődésére és időrendi helyzetére vonatkozó eredeti következtetéseit. Lehetőség szerint a szerző hivatkozik a növényi és állati maradványokon, kő-, csont- és rézeszközökön végzett interdiszciplináris kutatások, archeobotanikai, archeozoológiai, petrográfiai, metallográfiai vizsgálatok eredményeire is. Az abszolút (tehát naptári évszámokban kifejezett) kronológiát illetően a málnásfürdői és csikpálfalvi településekről származó mintákon mért radiokarbon (C-14) dátumokra támaszkodott, amelyeket összehasonlított egyrészt a rokon Cucuteni-Tripolje kultúrára, másrészt a szomszédos, korabeli Kárpát-medencei művelődésekre vonatkozó kronológiai adatokkal. A könyv – tekintettel az elsődleges szakmai befogadó közegre – román nyelven íródott, de a részletes angol nyelvű kivonat meg az illusztráció magyarázatának angol fordítása minden érdeklődő számára hozzáférhetővé teszi a munkát.

A tanulmány tárgyát képező kultúra (mint az Erősd-Cucuteni-Tripolje művelődési kör nyugati ága) jelölésére, amit az idők folyamán különböző nevekkkel illettek, a szerző az *Erősd-csoport* (grup cultural Ariuşd, Ariuşd/Erősd group) elnevezést javasolja. Megjegyzendő, hogy az első, aki az erődsdi jellegű délkelet-erdélyi festett kerámiás leleteket (művelődési) csoportként értelmezte, maga Hubert Schmidt, a cucuteni-i település feltárója volt. A berlini régész észrevette a cucuteni-i lelőhely kerámiájának szoros rokonságát a bukovinai és a galíciai telepek festett edényeivel, a délkelet-erdélyi, Felső-Olt vidéki településekről viszont úgy vélekedett, hogy ezek egy külön csoportot (*Sondergruppe*) képeznek, mind

az edényformák, mind az edények díszítése tekintetében (lásd: N. Ursulescu, A. Rubel, *Noi date despre prima campanie de săpături a lui Hubert Schmidt la Cucuteni, Anexa 1*, in: G. Bodi (ed.), *In medias res prae-historiae. Miscellanea in honorem annos LXV peragentis Professoris Dan Monah oblata. Honoraria 7*, Iași, 2009, 452, 458). Véleményünk szerint a Sztáncsuj Sándor által választott elnevezés megfelel a valóságnak és tükrözi a kultúra erdélyi ágának helyét az Erősd-Cucuteni-Tripolje művelődési kör „családfáján”.

Az (Erősd-)Cucuteni-kultúra hagyományos, a kultúra egészére érvényesnek tartott periodizációs modell helyett Sztáncsuj Sándor saját, három fázisból álló korszakbeosztást dolgozott ki az Erősd-csoport számára: Erősd I (korai), II (fejlett), III (kései). Az Erősd-csoport fejlődésének korszakolásában a szerző több tényezőt vett figyelembe, ezek közül a legfontosabbak az anyagi kultúra fejlődésében megfigyelhető változások, a lelőhelyek térbeli elterjedésének dinamikája és, nem utolsósorban, azok az időbeli kapcsolódások, amelyeket egyrészt a moldvai

Cucuteni-kultúra A, A-B és B fázisaival, másrészt az erdélyi és Tisza-vidéki Foeni, Petrești, Tiszapolgár, Bodrogkeresztúr, Hunyadi-halom kultúrákkal (beleértve az ún. „Scheibhenkel-horizont” leleteit is) sikerült kimutatni. A kapcsolatok arra utalnak, hogy történeti-földrajzi helyzete révén az Erősd-kultúra sok esetben fontos közvetítő szerepet töltött be a Kárpátokon belüli és –kivüli régiók, a közép- és kelet-európai eredetű művelődések között.

Sztáncsuj Sándor József vitathatatlan érdeme, hogy hiánypótló, régóta várt munkát bocsátott a tudományos világ rendelkezésére: a már majdmásfél évszázada ismert délkelet-erdélyi, erődsdi jellegű festett kerámias kultúrának szentelt első monográfiát. Alaposan dokumentált, sok új adatot és eredeti interpretációt tartalmazó munkája határkönek is tekinthető: lezár egy szakaszt az erődsdi műveltség kutatásának hosszú történetében és kiinduló pontja lehet nemcsak a Keleti Kárpátok belső és külső lábainál elterjedt festett kerámias kultúra egészét, hanem a Közép- meg az Al-Duna-vidék rézkorát is érintő újabb vitáknak és kutatásoknak.

**ARCHÄOLOGISCHE MONOGRAPHIE DER SIEBENBÜRGISCHEN
ARIUȘD (ERŐSD)-GRUPPE DER KUPFERZEITLICHEN
CUCUTENI-TRIPOLJE KULTUR
PRÄSENTATION DES BUCHES VON SÁNDOR JÓZSEF SZTÁNCSUJ**

Attila László

Die vorliegende Arbeit (Sándor József Sztáncsuj, *Grupul cultural Ariușd pe teritoriul Transilvaniei - The Ariușd Group in Transilvania*. Editura Mega, Cluj, 2015, 351 S. Text + 2 Karten + CCXXXVI Tafeln) ist am Anfang des Jahres 2016 im Rahmen des Forschungsprojektes des Szeklerischen Nationalmuseums in Sfântu Gheorghe (Sepsiszentgyörgy) erschienen. Das Buch wurde bei der Gelegenheit des Internationalen Kolloquiums *Cucuteni-Kultur und ihre südlichen Nachbarn im 5. Jt. v. Chr.*, Iași, 18-22 April 2016, das von der Eurasien-Abteilung des Deutschen Archäologischen Instituts (Berlin) und dem Archäologischen Institut der Rumänischen Akademie der Wissenschaften (Filiale Iași) veranstaltet wurde, vorgestellt. Ich teile weiter unten den Text meiner Präsentation mit.

Meine Damen und Herren!

Die Siedlung in Ariușd (Erősd) ist einer der ältesten, bekanntesten prähistorischen Fundorte aus Siebenbürgen und sogar aus dem ganzen Verbreitungsgebiet der Ariușd-Cucuteni-Tripolje Kultur. Die im 20. Jahrhundert berühmt gewordenen Station auf der Anhöhe *Tyiszek-hegy* wird erste Mal 1865, und dann 1869 in der bekannten *Beschreibung des Szeklerlands* von Balázs Orbán erwähnt. In der Zeitperiode, die dem methodischen Ausgrabungsbeginn vorhergeht, zeichnet sich, ausser den Bemühungen einiger Sammler des Ortes (András Benkő, Zsigmond Csulak), die Aktivität des Kronstädter Archäologen Julius Teutsch aus. Durch seine Beiträge, die im ersten Jahrzehnt des vorigen Jahrhunderts in bedeutenden Periodika aus Budapest, Wien und Berlin publiziert wurden, fängt an die Kultur der bemalten Keramik aus dem Südosten Siebenbürgens (durch Fundorte wie Ariușd/Erősd, Bod/Botfalú/Brenndorf, Feldioara/Barcafeldvár/Marienbourg, Hărman/Szászhermány/Honigberg vertretenen) auch in Europa bekannt zu werden und so auch das Interesse renommierter

Archäologen wie Gustaf Kossinna, Paul Reinecke und Hubert Schmidt zu wecken. Zwar ist der Anfang der systematischen Untersuchung dieser Kultur mit der Tätigkeit von Ferenc László, Kustos des Szeklerischen Nationalmuseums in Sfântu Gheorghe, und im besonderen durch die 1907 vorgenommenen Ausgrabungen in Ariuşd sowie in anderen Fundorten aus dem Becken des Oberen Olt-Flusses verbunden. Nach einigen Jahren intensiver Forschungsarbeit hat F. László 1911 eine umfangreiche Abhandlung veröffentlicht (*Háromszék vármegyei praemykenaei jellegű telepek – Stations de l'époque prémycénienne dans le Comitat de Háromszék*. Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából, II, Kolozsvár/Cluj, 1911, 175-259), die Verweise auf mehr als 20 Fundorte mit bemalter Keramik des Typs Ariuşd aus dem ehemaligen Komitat Treiscaune (Háromszék, Dreistuhl) umfasst. Der Grosse Krieg und dessen Folgen waren der Fortsetzung der Ausgrabungen in Ariuşd nicht mehr günstig und aus diesem Grunde musste man nicht nur die Untersuchungen, sondern auch die monografische Veröffentlichung der Ergebnisse der Ausgrabungen in Ariuşd unterbrechen. Von den drei vorgeschlagenen Teilen der Monographie, konnte nur der erste in den Druck gehen. Es handelt sich nämlich um eine reich illustrierte Arbeit von ca. 150 Seiten, der die allgemeine Beschreibung des Fundortes beinhaltet und die Stratigraphie sowie verschiedene Bauwerke wie Befestigungen, Häuser, Herde, Öfen usw. darstellt (László F., *Ásatások az erödsdi östelepen – Fouilles à la station primitive de Erösd, 1907-1913*. Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából, V., Kolozsvár/Cluj, 1914, 279-417). Doch nach einer zehn Jahre langen Unterbrechung wurden die Untersuchungen von László in den Jahren 1924-1925 mit der Unterstützung von V. Gordon Childe und Vasile Pârvan wieder aufgenommen, aber der unerwartete Tod des Archäologen in 1925 hat alle Pläne vereitelt. Aus dem alten Projekt kam dennoch eine umfassende Abhandlung über die Typologie der Keramik heraus, die in dem ersten Band der Zeitschrift *Dacia* in französischer Sprache postum erschien (siehe László F., *Les types de vases peints d'Ariuşd/Erösd*. *Dacia* I, Bucarest, 1924/1927, 1-27. Der original, ungarischer Text: *Az erödsdi edények típusai*. Dolgozatok, Neue Folge, II, Kolozsvár/Cluj, 2007, 31-48, mit einem Einführungsstudium von A. László, ebd. S. 5-30). Leider war es dann unmöglich, die Monographie *Die neolithische Station von Erösd (Ariuşd)* zu vollenden, die man in der Serie *Veröffentlichungen des Urgeschichtlichen Forschungsinstituts* der Universität zu Tübingen in Deutschland zu veröffentlichen plante. Ebenfalls blieb ein gut Teil der Ergebnisse der

Ausgrabungen in Ariuşd, Olteni (Oltszem) etc. bis heute unpubliziert.

Die Untersuchungen werden einen neuen Anlauf nehmen nach dem Zweiten Weltkrieg dank der Aktivität einiger Archäologen, Mitarbeiter der Museen aus Cristuru Secuiesc, Miercurea Ciuc, Odorheiu Secuiesc und Târgu Mureş, mit Zoltán Székely an der Spitze (wer zwischen 1947 und 1990 Direktor des Szeklerischen Nationalmuseums in Sfântu Gheorghe war). Im Vergleich zu den weitgehenden, manchmal vollständigen Ausgrabungen in Fundorten der Cucuteni Kultur aus der Moldau (Cucuteni-Ceţăuie, Drăgăşeni, Hăbăşeşti, Izvoare, Poduri, Tîrpeşti, Truşeşti, um nur einige zu nennen), beschränkten sich die Untersuchungen im Verbreitungsgebiet Ariuşd im allgemeinen auf Geländebegehungen, Rettungsausgrabungen und archäologische Sondierungen. Die Ergebnisse der Untersuchungen wurden meistens durch Ausgrabungsberichte und kleinumfängliche Arbeiten publiziert. Die Wiederaufnahme in 1968 der Ausgrabungen in Ariuşd, nach vier Dezenien Unterbrechung, unter der Leitung des Professors Ion Nestor seitens des Instituts für Archäologie der Akademie in Bukarest, hat grosse Hoffnungen unter den Forschern erweckt. Die Ergebnisse dieser umfangreichen Ausgrabungen, die mit Unterbrechungen bis 1986 weiterliefen (ab 1975 unter der Leitung von Eugenia Zaharia und Zoltán Székely), wurden nur zu einem kleinen Teil veröffentlicht. Ebenfalls kleinteils konnten bisher publiziert werden auch die Ergebnisse der Ausgrabungen in Malnaş Băi/ Málnásfürdő, oder in Păuleni/Csikpálfalva und Olteni/Oltszem, um hier nur die breiteren Untersuchungen der letzten Jahrzehnten zu erinnern.

Darüberhinaus kann man behaupten, dass, wenn die Entdeckungen aus dem südöstlichen Siebenbürgen in den ersten Jahrzehnten des 20. Jahrhunderts, bis zur Veröffentlichung der Monographie von Hubert Schmidt (*Cucuteni in der Oberen Moldau, Rumänien*, Berlin-Leipzig, 1932), die am besten bekannten aus dem ganzen Verbreitungsgebiet Ariuşd-Cucuteni waren, beginnend mit den Jahren 1930 bis heute, ist der Stand der Forschungen und der Veröffentlichung der Ergebnisse im Ariuşd-Gebiet, im Vergleich zur Untersuchung und der reichen archäologischen Literatur über die Cucuteni-Tripolje Kultur aus dem aussenkarpatischen Gebiet, sehr zurückgeblieben. Diese Tatsache erklärt, wenigstens zum Teil, gewisse Lücken und Verwechslungen, sogar fehlerhafte Angaben in Bezug auf die Funde aus dem Südosten Siebenbürgens, die sich in der Literatur über den Ariuşd-Cucuteni-Tripolie Komplex, und zwar in allgemeinen Arbeiten (in Repertorien,

Enzyklopädien, Ausstellungskatalogen) merklich machen. In Anbetracht der Lage der Dinge ist es nun kaum nötig zu demonstrieren die Bedeutung einer monographischen Arbeit in unserer Fachliteratur, die den aktuellen Stand der Untersuchungen über das siebenbürgische Verbreitungsgebiet der Ariuşd-Cucuteni Kultur widerspiegeln sollte.

Das Buch von Sándor József Sztáncsu j entspricht vollends diesen Erwartungen. Der Verfasser besitzt eine gründliche berufliche Vorbereitung. In dem Zeitabschnitt 1996- 2002 hat er als Hauptfach die urgeschichtliche Archäologie studiert, im Rahmen des Instituts für Archäologische Wissenschaften der Fakultät für Philosophie der Universität Eötvös Loránt (ELTE, BTK) zu Budapest. Für seine Diplomarbeit bearbeitete Sándor József Sztáncsu j die archäologischen Funde von Ariuşd, die sich in Sammlungen des Ungarischen Nationalmuseums von Budapest befinden, und die aus den im Jahr 1913 von Ferenc László durchgeführten Ausgrabungen herkommen (*A Cucuteni-Erösd kultúra leletei a Magyar Nemzeti Múzeumban*. Communicationes Archaeologicae Hungariae, Budapest, 2003, 31-66). Nach dem Abschluss kam er zurück in seine Heimatstadt und ab 2002 arbeitet er als Kustos-Archäologe im Szeklerischen Nationalmuseum in Sfântu Gheorghe. Im Jahr 2006 wurde er Doktorand der Universität Alexandru Ioan Cuza zu Iaşi und 2011 verteidigte mit Erfolg seine Doktorarbeit, *Eneoliticul în sud-estul Transilvaniei. Cultura Ariuşd (Die Kupferzeit im Südosten Transylvaniens. Die Ariuşd-Kultur)*. In dem letzten anderthalben Jahrzehnt hat sich Herr Sztáncsu j als einer der am besten vorbereiteten Archäologen seiner Generation ausgezeichnet. Mit bescheidenen finanziellen Mitteln konnte er Feldforschungen und archäologische Ausgrabungen in manchen bedeutenden archäologischen Fundorten in den Covasna, Harghita und Mureş Bezirke (Boroşneu Mic/Kisborosnyó, Doboşeni/Székelyszáldobos, Sfântu Gheorghe/Sepsiszentgyörgy, Târgu Mureş/Marosvásárhely) unternehmen, zu denen man noch die Wiederaufnahme der Ausgrabungen bei Malnaş Băi, als ein perspektivisches Projekt, erwähnen kann. Herr Sztáncsu j hat besondere Verdienste durch seinen Beitrag zu der aktuellen Depotsorganisation und zu der archäologischen Ausstellung des Museums, zur wissenschaftlichen und museistischen Verwertung von solchen Funden, die aus älteren Ausgrabungen, vor allem aus Ariuşd, herkommen (z.B. *The Early Copper Age Hoard from Ariuşd/Erösd*, in: Gh. Dumitroaia et al. Hrsg., Cucuteni. 120 ans des recherches. Le temps du bilan, Piatra Neamţ, 2005, 85-105). Die Forschungstätigkeit des Herrn Sztáncsu j spiegelt sich auch in seinen Beiträgen wider, die in in- und

ausländischen Zeitschriften veröffentlicht wurden. Es ist uns erfreulich zu wissen, dass nach mehreren Jahrzehnten, das Szeklerische Nationalmuseum wieder über einem Archäologen verfügt, der sich zur Forschung der Kultur der bemalten Keramik aus dem Südosten Transylvaniens verpflichtet hat.

In Form einer Monographie konzipiert, hat die vorliegende Arbeit als Dokumentationsgrund einen detaillierten Korpus der Funde des Ariuşd Typs. Die einzelnen Fundorte sind an Ort und Stelle überprüft und durch moderne Verfahren der geographischen Positionierung genau lokalisiert. So konnten zahlreiche fehlerhafte Informationen berichtigt werden, die noch in verschiedenen Publikationen im Lauf sind. Den aktuellen Stand der Forschungen widerspiegelnd, behandelt das Buch in seinen sinnvoll strukturierten Kapiteln bedeutende Aspekte der erforschten Kultur. Der Verfasser nimmt zuerst in Acht das Habitat und die spezifischen archäologischen Überreste unterschiedlicher Kategorien (Keramik, Gegenstände aus gebranntem Ton, Stein, Knochen und Metall), setzt mit der Analyse von Angaben über die Wirtschaft, Gesellschaft und das geistige Leben fort, um am Ende seine Schlussfolgerungen im Bezug auf die innere Entwicklung und auf die Chronologie darzustellen. Sofern es ihm möglich war, berief der Autor auf Ergebnisse mancher interdisziplinären Forschungen im Bereich der Archäozoologie, Archäobotanik, Petrographie usw. Was die absolute Chronologie anbelangt, fusste er sich vor allem auf die einigen kleinen Reihen von Datierungen durch die Radiokarbonmethode, die für die Fundorte aus dem Südosten Transylvaniens verfügbar und die aufgrund Vergleiche ausgelegt waren, wobei die vorhandenen Datierungsreihen für den Cucuteni-Tripolje Komplex und für andere angrenzenden Kulturen beachtet wurden.

Zur Bezeichnung der in diesem Buch betrachteten kulturellen Erscheinung, wofür man in der Vergangenheit mehrere Benennungen verwendet wurden, wählt der Verfasser hierfür den Terminus Ariuşd-Gruppe (als westlicher Zweig der Cucuteni Kultur). Erwähnenswert in dieser Hinsicht ist die Tatsache, dass der erste, der den Begriff (Kultur-)Gruppe in Verbindung mit den Funden mit bemalter Keramik aus dem Südosten Transylvaniens verwendet hat, war Hubert Schmidt selbst. Übrigens bemerkte er die enge Verwandtschaft der Siedlung bei Cucuteni mit den Stationen aus der Bukowina und Galizien. Über die Funde aus dem Tal des Oberen Oltflusses in Siebenbürgen war Schmidt der Ansicht, dass diese, der Form und Ornamentik der Gefäße nach, eine Sondergruppe bilden (siehe N. Ursulescu, A. Rubel, *Noi date despre prima campanie de săpături a lui Hubert*

Schmidt la Cucuteni, Beilage 1, in: G. Bodi (Hrsg.), *In medias res praeistoriae. Miscellanea in honorem annos LXV peragentis Professoris Dan Monah oblata. Honoraria 7*, Iași, 2009, 452, 458). Wir glauben, dass der gewählte Begriff der Wirklichkeit entspricht und mit der Stelle des siebenbürgischen Zweiges in dem gemeinsamen Stamm des Cucuteni (-Tripolje) Komplexes übereinstimmt.

Anstelle des Modells Cucuteni, schlägt S. Sztáncsuj eine eigene Periodisierung der Ariușd Gruppe in drei Phasen vor: Ariușd I (Frühphase), II (entwickelte Phase) und III (Spätphase). Bei der Gliederung der Entwicklung der Gruppe Ariușd hat der Autor mehrere Faktoren in Rücksicht genommen, unter denen die wichtigsten sind die Änderungen während der Entwicklung der materiellen Kultur, die Dynamik der räumlichen Verbreitung der Fundorte und nicht zuletzt die Synchronismen, die mit den Phasen A, A-B und B der Cucuteni-Kultur einerseits und mit den Kulturen Foeni, Petrești, Tiszapolgár, Bodrogkeresztúr, Hunyadi-halom, einschliesslich des „Horizontes“ der Gefässe mit Scheibenhenkel, andererseits

festgelegt werden konnten. Aus den hergestellten Kontakten erschliesst sich, dass die Ariușd-Gruppe, dank der geohistorischen Stellung, die bedeutende Rolle eines Vermittlers zwischen den innen- und aussenkarpatischen Kulturen, zwischen dem mittel- und osteuropäischen Raum gespielt hat.

Der Verfasser, Herr Dr. Sándor József Sztáncsuj, hat den unbestreitbaren Verdienst der wissenschaftlichen Welt eine schon lange erwartete Arbeit anzubieten: die erste gründlich dokumentierte Monographie mit vielen neuen Daten, originalen Ideen und Auslegungen über die Kultur der bemalten Keramik aus dem Südosten Siebenbürgens. Das Buch schliesst eine lange Etappe aus der Forschungsgeschichte der Ariușd-Gruppe und stellt zugleich den Ausgangspunkt zu neuen Diskussionen und Forschungen über die Zivilisation der bemalten Keramik aus dem ganzen innen- und aussen-karpatischen Gebiet in dem weiteren Kontext der Kupferzeit aus dem Mittleren und Unteren Donaubecken sowie aus dem norwestpontonischen Raum dar.

László Attila – Alexandru Ioan Cuza Tudományegyetem, Iași; arch_atticus@yahoo.com

MONOGRAFIE ARHEOLOGICĂ DESPRE GRUPUL ARIUȘD DIN TRANSILVANIA AL COMPLEXULUI CULTURAL ENEOLITIC ARIUȘD-CUCUTENI-TRIPOLIE

PREZENTAREA CĂRȚII LUI SÁNDOR JÓZSEF SZTÁNCSUJ

(Rezumat)

Autorul publică textul revăzut al prezentării cărții lui Sándor József Sztáncsuj (*Grupul cultural Ariușd pe teritoriul Transilvaniei -- The Ariușd Group in Transilvania*. Editura Mega, Cluj, 2015, 351 p. text + 2 hărți + CCXXXVI planșe), rostit în limba germană cu ocazia colocviului internațional *Cucuteni-Kultur und ihre südlichen Nachbarn im 5. Jt. v. Chr.*, organizat la Iași, între 18-22 aprilie 2016, de Secția Eurasia a Institutului German de Arheologie (Eurasien-Abteilung des Deutschen Archäologischen Instituts) din Berlin și de Institutul de Arheologie din Iași al Academiei Române și, apoi, în limba maghiară, cu prilejul festivității care a avut loc la 22 aprilie 2016, la Muzeul Național Secuiesc din Sfântu Gheorghe.